

P R
O S T
O R

Omer Friedlander

Muž, který ve Svaté zemi prodával vzduch

Přeložila Hana Ulmanová

P R
O S T
O R

Omer Friedlander

**P R
O S T
O R**

Omer Friedlander

Muž, který ve Svaté zemi prodával vzduch

Přeložila Hana Ulmanová

Praha, 2026

**P R
O S T
O R**

Copyright © Omer Friedlander 2022
Translation © Hana Ulmanová 2026
Czech edition © PROSTOR 2026

ISBN 978-80-7260-669-6

Pro Imu, Abu a Elama

Pomeranče z Jaffy

Jsme úspěšná, rozvětvená a rozrůstající se rodina, žijeme od Jaffy po Haifu a děláme do pomerančů. Na prahu nového milénia mi bude sedmaosmdesát a vlastním jeden z posledních opravdových hájů s jaffskými pomerančovnicemi, kde pěstuju sladké ovoce s tlustou kůrou. Moje čtyři děti – tři synové a dcera – pracují ve finančních a právních firmách, a moji vnuci – celkem jich mám devět – nepoznají jaffský pomeranč od mandarinky. Občas mě tu v Ha-Šaronu navštíví: pomáhají trhat pomeranče, balí je po jednom do voskového papíru a ukládají do beden, které pak prodávám na farmářských trzích. Pokaždé když si na svoje děti a vnuky vzpomenu, vybaví se mi jedna báseň Jehudy Amichaje. Jmenuje se „Oči“ a umím ji nazpaměť. *Oči nejstaršího syna jsou jako černé filky, neb se narodil na sklonku léta. A oči nejmladšího syna jsou jasné jako plátky pomeranče, neb se narodil, když zrály. A oči dcerky jsou kulaté jako první hrozny. A všechny jsou sladké v mém soužení. A oči Boha se toulají po celé zemi a moje oči střeží náš dům. Bůh má za úkol oči a ovoce. Já mám za úkol soužení.*

Chystám se na jaro, když vtom v hájku narazím na bloumající mladou ženu. Už od úsvitu čistím zavodňovací kanály, které ucpalo nezralé ovoce. Na hlavě mám *tembel*, svůj kibucnický klobouk, zpod jehož střechy vyčnívají velké uši – odstávají mi. Pohybuju se pomaleji než dřív, píchá mě ve všech kostech. Ženu

v halence na knoflíky, rozevlátých béžových kalhotách a sandálech doprovází jeden z mých zaměstnanců, Arab, který háj hlídá a jehož ruce jsou vždycky čisté a bez poskvrnky, s úhledně ostříhanými nehty. Žena se netváří překvapeně, že mě vidí. Vlastně mě hledala. Má zářivě olivovou pleť, černé rozčuchané kadeře a pod nezvykle velkými víčky černé oči – je nápadně krásná. Řekne mi, že je vnučka mého přítele z dětství Chalíla Haddáda, Palestince, jehož otec za britského mandátu vlastnil v Jaffě jeden z nejrozsáhlejších pomerančovnickových hájů.

Hned tu podobu vidím v očích. Měl je úplně stejné, černé jak uhel, s těžkými víčky. Když procházíme sadem, kde ve slunci zlátnou kulaté plody, snažím se pravidelně dýchat. Pomeranče drží v dlaních jako v kólebce, přikládá k nim ucho, jako by jí mohly zašeptat tajemství. Kolik toho ví? Co jí pověděl Chalíl? Srdce mi prudce buší, třesou se mi ruce. Chalílovo jméno jsem nahlas nepronесl už mnoho let. Nezná ho ani jedno z mých dětí, ani jedno z vnoučat. Na měkké trávě se válí spadané ovoce, včely přelétají z nachových květů citroníku na bílé květy limetky. Lila mi vysvětluje, že Chalíl jí o mně bezpočtukrát vyprávěl: jako o oddaném příteli z dětství, jediném židovském kamarádovi. A když dědeček před pár měsíci zemřel, rozhodla se, že se sem vypraví a vyptá se mě na něj. Moc a moc ho milovala, má ale pocit, že o jeho minulosti v Palestině – předtím než se přestěhoval do Londýna, před válkou a al-Nakbou – neví skoro nic.

„Není to úplně bezproblémový výlet,“ dodala Lila.

Řekla mi, že ačkoli má britský pas, na letišti ji u kontroly vyslýchala pohraniční policie celé hodiny.

„A co jste jim řekla? Že si prostě jedete popovídat s jedním letitým starcem o pomerančích?“

„Na tom přece vůbec nesejde. Jsem Palestinka, a tak jsem automaticky podezřelá.“

Chalíla jsem potom, co odplul s rodinou pryč, už nikdy neviděl. Po zemi a po moři utíkala po těžkém bombardování Jaffy spousta Palestinců. Přístav zahltili uprchlíci, cpali se do malých lodiček. A Haddádovic rodina stejně jako tolik dalších pěstitelů pomerančů rozebrala vodní pumpy a háj nechala být, vzala s sebou jen malou část majetku na dvoukoláku. Hořela Jaffa, hořely stromy v sadech, hořely pomeranče a k obloze stoupaly plameny a ve vzduchu několik dnů poletoval popel, který opuštěné město halil oparem. Nerad na ty chvíle vzpomínám.

„V sadu vašeho prapradědečka jsme s Chalílem ukládali pomeranče do beden. Jeden po druhém jsme je balili do voskového papíru.“

Utrhnu pomeranč a vylovím kapesní nůž, vytáhnu čepel. Ve slunci se zableskne ostří a já v něm vidím odraz vlastního obličeje: mám ho posetý karcinogenními znamínky a žilkami rozvětvenými jako kořeny stromu. Zestárnul jsem, a ani jsem si toho nevšiml. Hniloba se v pomeranči rychle rozlézá, zasáhne hned celý plod. Trik spočívá v tom, že ho pořádně zmáčknete a posloucháte, jaký vydá zvuk. Když ucítíte závan

kvašení, je zkažený. Pomeranč, který svírám v dlani, je však čerstvý, bez poskvrnky. Naříznu ho, tlustou kůru sloupnu v jediné dlouhé spirále a v nahořklé, bílé porézni tkáni jí nabídnu připravenou dužinu.

Jeden dílek sní, po bradě jí teče šťáva, a vyplivne pecičku. „Myslela jsem si, že pomeranče z Jaffy jadérka nemají,“ prohodí.

Tehdy nebylo až tak divné, že se Žid jako já kamarádí s Palestincem jako Chalíl. Za osmanské říše spolu Židé a Palestinci tahali písek do cementáren, dřeli v citrusových hájích a na vinicích, obsazovali nekvalifikovaná místa v železárnách a na pobřeží vedli bordely – a dozírali na korunní klenot Nevěsty moře, vzkvétající jaffský export, v jehož rámci po světě pluly flotily nákladních lodí s ovocem. A když Palestina přešla z tureckých rukou do britských, můj život se v podstatě nezměnil.

Jako malý jsem většinu času trávil s Chalílem ve skladech; balili jsme pomeranče a ukládali je do beden. Byla to dobrá práce, jednotvárná, ale ne těžká. Každé ráno jsme společně vyráželi k halám: kolem novového stánku, kde se prodával arabský deník *Falastin*, kolem pekařství Abulafia, kde se ve velkých kamenných pecích pekly sladkosti z listového těsta, se zastávkou v mrňavé cukrárně Abú Ahmada, což byl řadu let, než vyhořel, náš oblíbený krámek s chalvou. Po hlavním náměstí se líně poflakovali velbloudi, na kočičích hlavách jim cvakala kopyta. Ve stínu palem vysedával s dalšími velkostatkáři Chalílův otec v elegantním bílém obleku; z malinkých skleniček usrkávali kávu.

„Povídejte mi o dědečkovi,“ zaprosí Lila. Vzrušením se jí chvěje hlas jako holčičce, která čeká, až si rozbalí dárky. Září jí v očích – v Chalílových očích.

„Byl to rošťák.“

Vyprávím jí, jak se Chalíl, když nám bylo devět, odhodlal ukrást velblouda a počítal, že mu pomůžu. Zvíře patřilo konkurenčnímu velkostatkáři jménem Nabíl, lakomci, kterého proslavily výbuchy vzteku a ponižování zaměstnanců. Jednou srazil na zem mladou beduínu, protože si přišlápla lem šatů a rozsypala ovoce, co nesla v koši na hlavě. A Chalíl ho za to chtěl vytrést.

V noci jsme bosí zdolali vysokou zeď, jež chránila Nabílův sad. Vzduch voněl od moře solí a rybami, ze země citrusy a květy pomerančovníků. Na ostré cihlové hraně jsem si rozsekl měkoučné maso na chodidle, po zdi tekla moje krev a Chalíl, který už byl nahoře a nohy se mu houpaly na druhé straně, napřáhl ruku a přehodil mě. V háji s vysokou hustou trávou vládla černočerná tma a stromy ožívaly šustěním a štěbetáním – vylétali z nich vyplašení ptáci.

Většinu Nabílových velbloudů přivazovali před balírny a skladiště v přízemí. Avšak jeden z nich byl ze všech nejvzácnější: dostihová drabačka s tmavou srstí, a tu si Nabíl držel zvlášť. Přezdívalo se jí Půlnoc, *Muntasaf al-Lajl*. Chlupy měla černé jako smůla. Našli jsme ji: blazeovaně povznesenou, jak si elegantně leží stranou, připoutaná ke studni. Rozvázali jsme uzel, povolili jí hrubý provaz okolo krku a táhli a táhli, rvali jsme vši silou, ale ať jsme se snažili, jak chtěli,

ta pyšná potvora naše příkazy ignorovala. Prostě tam trůnila a ani nehnula dlouhým sehnutým krkem, jen na nás občas mrkla. Škubali jsme za lano, mlaskali na ni a proklínali ji. Nakonec Chalíl samým zoufalstvím zadupal do země a ona se jala vzpínat, postavila se na nohy. Zaútočila na nás, klapala hrozivými čelistmi a kolem tlustých pysků jí pěnily sliny, cenila křivé zuby. Ucouvli jsme, ale ona podnikla výpad – vyloudila ze sebe vysoký bečivý zvuk a pak hlasitě zanaříkala.

Zničehonic se vedle nás zjevil Nabíl ustrojený v noční košili: průhledná hedvábná róba mu splývala až na zem a v trávě tvořila vlečku. Pod ní už neměl nic a já jsem pod tenkou látkou vytušil obrysy jeho těla, břicho jako sud. Napadlo mě, že nás Nabíl s tváří zkroucenou hněvem prostě uškrtí.

„A proč vás neuškrtil?“ zeptala se Lila.

„Kvůli Chalílovi. Protože Chalíl byl přece Chalíl, a prošlo mu toho tak víc než mně. Jeho otec patřil mezi jaffskou elitu.“

Navzdory Chalílovu původu se nám Nabíl pomstil: spustil nás na dno studny. Uchopil nás za zápěstí, ponořil do tmy a nechal nás tam dřepět celou noc. Vmáčknu nás do kamenného, chladného a mokrého válce. Nedomákal jsem usnout, nešlo to – bez přestání tam kapalo. Jímala mě hrůza, ale nechtěl jsem se před Chalílem, který byl statečnější než já, rozbrečet. Aby zabil čas, pořád spekuloval, jak by se dalo uniknout, kul pikle a osnoval stovky plánů, jak to Nabílovi oplatíme. Zavěsíme ho nad oceán plný dravých ryb, předhodíme jako potravu olihni,

nacpeme ho do obrovské skleněné lahve a on v ní bude navěky plout. Krátili jsme si dlouhé chvíle, představovali si, co nejhoršího se našemu žalárníkovi může stát, a nakonec nás brzy ráno zachránil jeden ze sezónních dělníků – laskavý česač ovoce, který pracoval i v Haddádovic sadu. Slíbili jsme si, že o celém incidentu neřekneme živé duši, a já o tom dodneška nikdy nemluvil.

I když jsme dostali za vyučenou, báli jsme se, že by Nabíl mohl udeřit na Haddádovic háj. Neudělal to a zanedlouho nás pak začaly trápit vážnější věci. Židovská komunistická strana natiskla letáky v jidiš i v arabštině a vyzývala v nich sionistické pracující, ať skoncuji s britskou okupací, a na Prvního máje zorganizovala smíšenou židovsko-arabskou čtvrtí Manašija průvod, ve kterém se mávalo rudými prapory s Karlem Marxem. Ten se posléze střetl s pochodem soupeřící Židovské strany práce a mezi protestujícími a britskou policií vypukly rozbroje. Arabové si mysleli, že jsou pod útokem, a jali se s dřevěnými palicemi honit Židy: vráželi jim do domů, propichovali polštáře a v postranních uličkách rozsypávali peří. A pak se mstili Židi, plenili arabské obchody, rozbíjeli skleněné výlohy a strhávali krajkové záclony, majitele krámků mlátili železnými pruty a na chladivých kamenných podlahách za sebou nechávali krev.

„Bouře na Prvního máje znamenaly konec židovsko-arabského soužití,“ řekl jsem. „S Chalílem jsme byli moc mladí, nevnímali jsme, jak všude kolem nás roste napětí, ale taková byla realita.“

„A co jste tehdy celé dny dělávali – kromě balení pomerančů?“

Rádi jsme občas napálili nějakého toho arogantního tupce. Chalíl chodil v Jaffě do britské školy, a ještě než kdy vkročil do Londýna, uměl jména všech jeho ulic. „Váš dědeček měl mimořádnou paměť.“ S jaffským obchodníkem Abdulláhem uzavřel sázku o pytel anglických karamelék. Abdulláh žil v domnění, že se v Londýně vyzná ze všech lidí v Palestině nejlíp. Dokonce místy, když mluvil anglicky, předstíral britský přízvuk. Veřejně se suškalo, že si dělá sendviče z chleba s máslem a najemno krájených okurek. Ustavičně podlézal britským vojákům, chtěl si u kolonistů šplhnout. A my jsme po karamelkách toužili jako po ničem jiném na světě. Bylo nám asi třináct. Sázka spočívala v tom, že pokaždé když Chalíl tipne jednu londýnskou ulici správně, dostane karamelku. Abdulláh z Londýna pocházel a měl u sebe mapu. Chalíl je uhádnul jednu po druhé všechny – vyjmenoval jejich odbočky i křižovatky, a dokonce zmínil, jak daleko se nacházejí od významných památek. Celé to skončilo tak, že Abdulláh měl příšerný vztek a my jutový vak plný sladkostí.

Lila se rozesměje a i já se přistihnu, jak se u té vzpomínky usmívám. Po kamarádu Chalílovi se mi stýská. A karamelky jsme oba zbožňovali. Snědli jsme jich tehdy tolik, že nás druhý den bolelo břicho. Když pomyslím jenom na tyhle časy, pořád si dokážu namlout, že si jeho přátelství zasloužím.

„Vážně měl fenomenální paměť,“ naváže Lila. „Nikdy nezapomněl na žádné narozeniny. Když jsem byla malá, pamatoval si jména všech mých kamarádek, a dokonce i jejich rodičů.“

„A taky to uměl se ženami.“

Děvčata ho obvykle oslovovala první. Vybavuje se mi, jak se na něj vždycky nalepila – jakoby kouzlem. Stačilo, když vedle nich dýchal, a hned se s ním dala do řeči. Měl aristokratický orlí nos a opravdu pozoruhodné oči: černé jak uhlí, s povislými víčky. Když mu bylo dvacet, začal jako táta nosit elegantní obleky. A taky kouřil dýmku. U jiného člověka by to vypadalo trapně, na efekt, Chalílovi ovšem nechyběla sebedůvěra: dělal, co se mu líbilo. V otcově firmě pracoval jako účetní. Kromě neuvěřitelné paměti měl dar na čísla a v tom měl před většinou starších, zkušenějších mužů výhodu. A dokázal tím zapůsobit i na holky. *Zadejte mi nějaký příklad a já ho vyřeším*, nabízel jim. A ony ho požádaly, ať vynásobí deset tisíc tři sta padesát čtyři pěti tisíci šesti sty třiceti jednou, načež Chalíl se skoro obratem vytasil s odpovědí: dílčí výpočty prováděl v hlavě. Mně čísla nikdy nešla, vždycky se mi v duchu nějak popletla. Zato Chalíl se ani nemusel namáhat.

„Tuhle schopnost po něm nepodědil nikdo z rodiny,“ podotkla Lila.

„A dokázal s tím talentem úplně divy.“

Jednou nachytil jistého muže při krádeži. Byl to exportér, už jsem zapomněl, jak se jmenoval, působil v docích a měl za úkol dopravovat bedny s pomeranči

na místo určení: v Evropě nebo v Americe. Tehdy jich z Palestiny vyplouvaly stovky tisíc, a desítky tisíc patřily Haddádovic rodině. Chalíl věděl, kolik beden jeho rodina vyváží, do posledního pomeranče. Exportér je ošidil jenom o pár beden: každá vážila šedesát kilo a obsahovala zhruba pět set pomerančů. Nebylo to nic nezvyklého. Kdo by si mezi tisíci a tisíci bednami všiml, že se jich několik postrádá? Chalíl ano. A místo aby exportéra donutil, ať to otci do pětníku splatí, uzavřel s ním dohodu. Ze všech zásilek, které vypraví, mu přinese jednu položku. Jeho lodě vozily krabice s korbem, sudy olivového oleje, lahve vína, mýdlo a šperky. A Chalíl většinu věcí, co dostal, rozdál buď chudým, nebo dívkám, se kterými zrovna chodil. Pamatuju si, že mi věnoval oválné levandulové mýdlo a utrousil přitom nějakou dvojsmyslnou poznámku. Nebylo nijak drahé, ale já ho sřezil, jako by bylo ze zlata. Dárek od Chalíla pro mě něco znamenal. Považoval jsem si ho, i když bych to tehdy Chalílovi za nic nepřiznal; nicméně kolem se toho dělo tolik, že naše pouto nemohlo vydržet.

„Odcizili jste se?“

„Pomalu ano.“

Vyprávím jí, jak naše vztahy ochladly, když Arabský národní výbor vyhlásil v Jaffě generální stávkou a protižidovský bojkot, a já jsem přišel o práci. Chalílův otec mě spolu s ostatními Židy ze dne na den propustil. „Většinu pomerančových hájů kolem Jaffy tehdy vlastnili arabští velkostatkáři – včetně vašeho pradědečka. A báli se, že o obchod s citrusy přijdou. Měli

strach, že to všechno připadne Židům, kteří byli kdysi jejich partnery.“ Když se vyhlásila stávka, po celé zemi propukly bouře. Arabští výtržníci se před Brity bránili tak, že silnice zabarikádovali střepy skla a hřebíky a ukryli se v labyrintu uliček Starého Města. Jaffu znali líp než kdo jiný a Britové pochopili, že nemají šanci, a tak zbourali stovky domů. Tisícům arabských obyvatel bylo den předem oznámeno, že se mají evakuovat, a brzy po nich nezůstalo nic než trosky.

Chalíl mě v naději, že kamarádství spasí, přemluvil, ať se s ním vetřu do Alhambry, extravagantního kina a divadla, kde zrovna nevystupoval nikdo jiný než sám Hlas Egypta a Hvězda Východu, zpěvačka Umm Kulthum. Byl jsem příšerně nervózní a strašlivě jsem se potil. Uvnitř se na podlaze z leštěného mramoru skvěla křesla potažená rudým sametem. Měl jsem pocit, že tam s drsnýma mozolnatýma rukama zemědělského dělníka a v ošuntělém obleku nepatřím. Chalíl se samozřejmě všude pohyboval jako doma: u vchodu se lehounce usmíval na prohnané se tvářící uvaděče i na ženy v elegantních šatech s perlami a muže v tmavých vestách, kdežto já si ustavičně představoval, jak mě načapají, odhalí jako podvodníka. Kéž by kvůli mně nějak zasáhl a hájil mě, on ale vrátné nechal, ať mě vyvedou z budovy a vyhodí ven na ulici.

„Takže vás přistihli?“

„Jojo, zametli se mnou. Ale s Chalílem ne, toho vůbec ani nepodezřívali. Ten uměl lidi utáhnout na vařené nudli.“

Naposledy jsme se spolu bavili v přístavu. Bylo to začátkem listopadu. Právě jsem získal místo v do-
cích u jedné sionistické dopravní společnosti: vyklá-
dal jsem bedny z nákladních lodí. Chalíl se procházel
kolem, kontroloval, jestli zásilku pomerančů jeho ro-
diny řádně uložili do spedičních plavidel, a vtom mě
uviděl. Skončila mi směna a já jsem chtěl po dlouhém
pracovním dni odejít. Na sobě měl tátův elegantní bílý
oblek, kdežto já propocené khaki tričko. Chovali jsme
se k sobě velmi zdvořile a chladně a formálně si po-
trásli rukou, zatímco ještě před pár měsíci bychom se
objali a utrousili nějaký žert.

Posadili jsme se u promenády na zeď a dívali se na
oceán, na obchodníky, kteří si vykračovali s mladými
manželkami, a pak dál k dokům, na ruch a shon, jak
dělníci vykládali pytle s cementem, jak nosiči vláče-
li bedny s pomeranči. Chalíl si z pusy vytáhl dýmku,
nacpal ji tabákem a zapálil si, kouř vyfukoval stranou.
A škádlivě se mě zeptal, jestli se mi po Haddádovic ro-
dinných pomerančích nestýská. Odpověděl jsem, že
jich mám až po krk. Že se mi z nich obrací žaludek.

„A pak za tři týdny, jak víte, předložila zvláštní ko-
mise OSN plán na rozdělení Palestiny,“ řeknu jí.

Před budovami s úřady vyletěl do vzduchu nákla-
ďák plný výbušnin – schované byly pod pomeranči.
Zapalovaly se sudy a kovové bečky narvané střelným
prachem, obložily se starými gumami z pneumatik
a kutálely se do přelidněných tržišť a venkovních ka-
várén, zabíjely spousty nevinných lidí. Pamatujete si na

Nabíla, kterému jsme chtěli jako děcka štipnout velblouda? Při jedné takové explozi zemřel, zrovna když popíjel ranní kávu. Chalílův táta měl neskutečné štěstí, že s ním tehdy nebyl, protože velkostatkáři a majitelé sadů tam patřili mezi štamgasty.

S Lilou mójím arabské česače ovoce, pracují v páru. Jeden vyleze na dřevěný žebřík, který opřeli o kmen, a trhá ovoce seshora, zatímco druhý se brodí porostem a sbírá pomeranče ze země. Když ostrými nůžkami odštíhují z větví plody, ucvaknou je přesně tam, kde mají. Sleduju, jak se do česačovy rozevřené dlaně, když ji napřáhne, svalí jako useknutá hlava pomeranč, a pak ho ruka pečlivě uloží do košíku vystlaného jutou.

„To z našeho pomerančového háje nezbylo vůbec nic?“ zeptá se Lila.

„Všecky jaffské sady jsou dávno pryč.“

Nemůžu jí říct pravdu: důvod, proč moji vnuci nemají o Chalílovi ani ponětí. Nemůžu jí říct, jak strašlivou, ostudnou věc jsem nakonec spáchal. Neměl nejmenší tušení, že jsem to byl já. Mohl to klidně udělat jiný voják. A proč bych vůbec Lilu trápil starými historiemi? Všecko teď může zůstat jako dřív. A přece cítím nutkání jí to říct. Snad to nějak souvisí s jejíma očima, kterýma se mu tolik podobá, nebo se způsobem, jak stojí, opírá se o strom a bezmyšlenkovitě hladí šedo-hnědou kůru, ušklubne tmavozelený list a navíjí si ho na dva prsty – úplně jako Chalíl. Chci se svěřit s tajemstvím, které jsem až moc dlouho skrýval, ale nedovedu se přimět, abych jí ho pověděl.

Místo toho jí zadýchaně vyličím příhodu z hookah baru, bojím se, že se bude znovu tvrdošíjně vyptávat na pomerančovníkový háj. Nezdá se ale, že by jí změna tématu vadila. Třeba si myslí, že jsem starý a pletu páte přes deváté, že už zapomínám. „Víte,“ řeknu, „že se váš dědeček zamiloval do tanečnice?“ A vyprávím jí, jak mě kdysi Chalíl vzal do Al-Bustánu, jaffského baru spoře osvětleného petrolejkami, co měl na podlaze koberce. Na zemi seděli muži se zkříženými nohama, mhouřili oči a kouřili šíšu. Přidali jsme se: číšník nám přinesl vodní dýmky, zapálil uhlíky a rozžhavl je doběla.

Představení začalo: tančila žena se stříbrnými náramky na útlých zápěstích, ve světle lamp blýskala šaty a svaly na břiše se jí vlnily v rytmu dunění bubnů a brnkání na *úd*. Když kolem nás na štíhlých a pružných nohou vířila, ucítil jsem parfém vonící pižmem a špetkou jasmínu. A pak se ocitla na podlaze, ležela na zádech. Nějaký muž jí na břicho položil dvě skleničky, jednu plnou, druhou prázdnou. Vyvážila je a pak břichem kroutila tak, že víno přelila z plné do prázdné, a nerozlila jedinou kapičku.

Zahleděl jsem se na Lilu a dodal, že Chalíl o té chvíli nikdy nepřestal mluvit – celé roky.

„Takže se zamiloval do laciného triku?“

„Něco na ten způsob,“ opáčil jsem. „Ale tak jednoduché to nebylo. Byli jste si s dědečkem hodně blízcí?“

„Vypadá to, že ne tak jako vy.“ Zasměje se, ale v hlase se jí ozývá bolest, možná i trocha hořkosti. „Když jste spolu léta pracovali v pomerančovníkovém háji.“

Vrací se zas a zas ke stejnému tématu: k sadu. Není úniku. *Nechte ho odpočívat v minulosti. Nechte to být.* Nechci mluvit o pomerančích. Jsem unavený, chci spát ve svojí posteli a na její návštěvu zapomenout. Chci vidět vnuky, rozmazlovat je biobanány a zmrzlinou s příchutí karamelu, vzít je do multikina na *Dobu ledovou* a podávat si s nimi obří kornouty s máslovým popcornem a skleněné lahve coca-coly. Když si vzpomenu na Chalíla, nedá se to břímě snést. Připozdívá se. Přes trávník padají dlouhé stíny. Pomocníci brzy odejdou a já zůstanu ve svém *pardes*, pomerančovníkovém háji, sám. Kéž by sem Lila vůbec nepřišla.

„Po pomerančích mu bylo smutno,“ poznamená Lila. „Když jsme jednou byli u příbuzných v Paříži, vyrazili jsme si do restaurace na Montparnassu, dali si krvavé steak s pikantní hořčicí, s hranolky a chřupavým čekankovým salátem a popíjeli červené víno, a on se rozpovídal o pomerančích. Mluvil o nich snad hodinu, a všichni jsme přestali kousat. Odložili jsme příbory a poslouchali. Miloval je tak, že náš oběd ve srovnání s pomeranči neměl žádnou chuť. Vedle jeho vzpomínky na pomeranče nám připadalo, že jíme lepenku.“

Cítím, jak se mi svírá hrdlo. Hned si dovedu představit, jak rozkládá o pomerančích, hladí vzduch a předstírá, že je to šťavnaté ovoce. Ty pomeranče jsou pryč. A *chabibi*, kamaráde, pryč jsi i ty.

„Povězte mi, byl Chalíl hezký i ve vyšším věku?“

„Byl elegantní,“ odpoví Lila, „vlály za ním stříbrné

vlasý a v očích mu blýskaly mladické ohníčky. A rád si z ostatních dělал blázny – toho se nikdy nezbavil.“

Lila zaloví v kabelce a vytáhne kousíček zažloutlého papírku v průsvitném plastovém sáčku. Je to starý lístek do Alhambry. Budova se už samozřejmě dávno rozpadla. Snáší se na ni prach, zdobné přízemí zavalily odpadky a zdi znesvětilo graffiti. Řekne, že Chalíl si přál, abych tu vstupenku dostal já, že ji pro mě dlouho schoval. Vlastně jí před smrtí vyprávěl, jak jsme se spolu vetřeli na představení Umm Kulthum a jak mě vyrazili, protože jsem nebyl vhodně oblečený. Měl z toho špatný pocit. Později se do divadla sám vrátil, poslušně si koupil lístek a nechal jí ho pro mě. Chtěl mi ho předat a omluvit se. *Chalíle, já si žádnou omluvu nezasloužím. To já se ti musím omluvit. A ty bys mi neměl odpustit, kdybys byl pořád naživu a kdyby sis vyslechl moji zpověď.*

Nedokážu se jí podívat do očí. Místo toho zírám na svoje ruce, na naběhlé modré žíly a obloučky nehtů ostříhané skoro až do živého masa. Těmahle rukama jsem za celý život natrhal tuny pomerančů. Trhal jsem pomeranče v Haddádovic rodinném sadu v Palestině a pak jsem trhal pomeranče v Izraeli, na vlastním malém, osmidunamovém pozemku v Ha-Šaronu. Cítím, jak mi Lila položila ruku na rameno, jemný tlak. Určitě si myslí, že mě přemohly city: nostalgie a láska ke starému příteli. Tak dlouho už jsem ani nevyslovil nahlas jeho jméno. Občas ho zašeptám, když jsem sám. *Chalíle, Chalíle.* Šeptám to jméno svým pomerančům a žádám je o odpuštění. Na téhle půdě bylo prolito tolik

krve, z tolika válek. Co asi ve velkém plánu věcí znamená háj pomerančovníků, pokud se poměří s tíhou padlých za šestidenní války, za jomkipurové války, s bezpočtem mrtvých za krátkou historii našeho národa?

„Chtěl, aby byla vaše,“ řekne. Vtiskne mi vstupenku do dlaně.

Na moment na ni upřu zrak. Stojí pod pomerančovníkem s pažemi založenými na prsou. Mezírkami mezi listy pronikají paprsky zlatého světla, po tváři jí přelétají hravé stíny. Několikrát rychle zamrká, jako by jí něco spadlo do oka. Vidím, že loučit se s lístkem pro ni není snadné. Třeba to byla jedna z mála památek, co dědečkovi z dob palestinského mládí zůstaly.

Vstupenka má na délku stejně jako moje dlaň, vybledly jí okraje. Sál 1, řada 12, sedadlo 7. Stála tři sta starých centů. Modrým inkoustem je na ní vytištěno USCHOVEJTE PRO PŘÍPAD KONTROLY. Obrátím ji na druhou stranu a vzadu je Chalílovým rozmáchlým rukopisem poznámka: *Abú Ahmadovy sladkosti*.

„Chápete to?“ zeptá se mě Lila.

A já pochopil, že mě Chalíl prokouknul. Abú Ahmadova cukrárna byl náš oblíbený krámeček, když jsme byli malí, mrňavý stánek s těmi nejlahodnějšími sladkostmi. S trojhránky drobivé mramorované chalvy ze sezamové pasty, polité medem a ochucené pistáciiovými oříšky. K Abú Ahmadovi jsme po ránu chodili den co den, kupovali si klínek chalvy a cestou do skladiště si olizovali prsty. Obchůdek do základů vyhořel – útok žháře, ale viník se nikdy nenašel. Roky jsme byli posedlí

myšlenkou, kdo to asi má na svědomí. Chalíl si z lidí rád střílel, a tohle je jeho poslední kousek. Věděl, že jsem vypálil jeho rodinný sad; vždycky to věděl, a po všech těch letech poslal vnučku, abych nezapomněl. Nebo to možná byla jenom nevinná poznámka. Ostatně jak by asi zjistil, že jsem oheň do jejich pomerančovníkového háje vnesl zrovna já? Třeba se mu jenom vybavila naše milovaná cukrárna. Všecky ty chvíle, které jsme spolu strávili u Abú Ahmada, mlsali chalvu, pracovali ve skladu a jeden po druhém balili do voskového papíru pomeranče, než se naše přátelství rozpadlo.

„Jmenovala se tak cukrárna, kterou jsme měli hrozně rádi,“ odpovím Lile. „Vedla nejlepší chalvu na Blízkém východě.“

Nikdy jí neřeknu o té noci, během níž Chalíl s rodinou prchal z Jaffy obklíčené plameny z pomerančovníků. Dlouho potom mi pomeranče páchly smrtí. Připomínaly mi popel a zpráchnivělou půdu, rozsekané kmeny spálené na uhel a dočerna sežehnuté spadané ovoce. Byl jsem tehdy mladý voják a zakládali jsme novou zem, vlast židovského národa. Se zbytkem čtyř jsem do korun stromů v hájku házel doutnající rohože. Vyhlazoval jsem sad, kterému jsem kdysi pomáhal růst, pečoval jsem o něj. Kéž bych se konečně mohl vyzpovídat, já však mlčím. Nedokážu to říct. Chci říct: *Zničil jsem váš rodinný sad, Lilo. Zradil jsem Chalíla. Vypálil jsem pomerančový háj. Byl jsem to já, kamarád vašeho dědečka z dětství.* Ale zadívám se do její hladké tváře, do temných očí s těžkými víčky, a neřeknu nic.